

Zakres rozszerzony - moduł 30

System prawny Rzeczypospolitej Polskiej

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski

nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli¹

Spis slajdów

- *Źródła prawa powszechnie obowiązującego: 3 – 11*
- *Źródła prawa o charakterze wewnętrznym: 12 – 13*
- *Zasada praworządności: 14 – 16*
- *Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP: 17 – 28*

Bibliografia: 29

Źródła prawa powszechnie obowiązującego

Konstytucja w systemie źródeł prawa zajmuje miejsce szczególne, jest bowiem **ustawą zasadniczą**. Jest ona najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.

Szczególne znaczenie Konstytucji wynika przede wszystkim z przedmiotu jej unormowań. Reguluje ona podstawy ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego państwa, a także podstawowe wolności oraz prawa i obowiązki człowieka i obywatela.

Obecna Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej została uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe i przyjęta w referendum konstytucyjnym w 1997 r. Struktura i uprawnienia naczelných organów państwa są oparte na zasadzie podziału władz. Władzę ustawodawczą sprawują w Polsce Sejm i Senat, władzę wykonawczą — Prezydent Rzeczypospolitej oraz Rada Ministrów (rząd), władzę sądowniczą sprawują zaś niezależne sądy i trybunały.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego

□ **Konstytucja**

Szczególne role Konstytucji wynika również z faktu, że w swej zasadniczej treści określa ona hierarchię pozostałych źródeł prawa, wytycza kierunki ustawodawstwa.

Żaden akt normatywny nie może być sprzeczny z Konstytucją.

Konstytucja jako ustawa zasadnicza różni się od ustaw zwykłych szczególnym trybem, w jakim jest uchwalana i zmieniana.

Do jej zmiany potrzebna jest w Sejmie kwalifikowana większość dwóch trzecich głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, w Senacie zaś bezwzględna większość głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.

Toteż jest oczywiste, że zwykła ustawa nie może zmienić ani całej Konstytucji, ani poszczególnych jej postanowień.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego

□ Ustawy

Naczelne miejsce po Konstytucji w systemie źródeł prawa zajmuje ustawa, uchwalana przez Sejm z udziałem Senatu.

Żaden inny organ, oprócz Sejmu, nie jest władny wydawać ustawy.

Ustawami są regulowane istotne zagadnienia o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym (np. prawa i obowiązki obywateli, podatki, zagadnienia prywatyzacji gospodarki).

Inne akty normatywne muszą być zgodne z ustawami.

Wydawane są w większości na podstawie ustaw i w celu ich wykonania.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego

☐ Umowy międzynarodowe

Jako źródło powszechnie obowiązującego prawa Konstytucja wymienia ratyfikowane umowy międzynarodowe.

Umowy **ratyfikuje i wypowiada Prezydent**.

W niektórych wypadkach (gdy umowa dotyczy np. pokoju, sojuszy, układów politycznych, wolności, praw lub obowiązków obywatelskich) ratyfikacja i wypowiedzenie takiej umowy wymagają uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie.

Konstytucja stanowi, że Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej **przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje** władzy państwowej w niektórych sprawach.

Zgoda na ratyfikację takiej umowy jest uchwalana przez Parlament kwalifikowaną większością głosów.

Może także być uchwalana w referendum ogólnokrajowym.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego

Umowy międzynarodowe c.d.

Po ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw ratyfikowanej umowy międzynarodowej stanowi ona **część krajowego porządku prawnego** i jest bezpośrednio stosowana, chyba że stosowanie jej jest uzależnione od wydania ustawy.

W myśl Konstytucji ratyfikowana za zgodą wyrażoną w ustawie umowa międzynarodowa **ma pierwszeństwo** przed ustawą, jeśli ustawy nie da się pogodzić z umową.

Gdy ratyfikowana umowa konstytuuje organizację międzynarodową, prawo stanowione przez tę organizację jest stosowane bezpośrednio i ma pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego

Umowy międzynarodowe c.d.

Toteż organy Unii Europejskiej stanowią wiele zróżnicowanych źródeł prawa, a w szczególności:

- ✓ **rozporządzenia**, stosowane bezpośrednio we wszystkich państwach członkowskich obowiązują zarówno państwa, jak ich obywateli,
- ✓ **dyrektywy**, wiążące państwa członkowskie, dające jednak adresatom wybór odpowiedniej drogi ich realizacji,
- ✓ **decyzje indywidualne**, adresowane bezpośrednio do określonych podmiotów, dla których są wiążące,
- ✓ **zalecenia i opinie**, formalnie niewiążące, zwykle powodujące jednak dostosowanie przepisów krajowych do zaleceń organów Unii.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego

□ Rozporządzenia

Rozporządzenia są aktami normatywnymi wydawanymi w Polsce przez Prezydenta, Radę Ministrów, Prezesa Rady Ministrów oraz ministrów kierujących działami administracji rządowej. Rozporządzenia wydawać mogą również przewodniczący komitetów wchodzących w skład Rady Ministrów, a także Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji.

Warunkiem wydania rozporządzenia jest zamieszczenie w ustawie wyraźnego upoważnienia, zwanego **delegacją ustawową**, do wydania rozporządzenia w określonej dziedzinie. Treść rozporządzenia musi być utrzymana w granicach udzielonej delegacji.

W stosunku do ustaw **rozporządzenia mają charakter wykonawczy**. Konkretyzują one i uszczegółwiają zagadnienia uprzednio ogólnie uregulowane w ustawach.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego

□ Akty prawne organów terenowych

Źródłami powszechnie obowiązującego prawa są w Polsce również akty prawa miejscowego, jednak tylko na obszarze działania organów, które je ustanowiły.

Prawem miejscowym są akty prawne wydawane zarówno przez organy samorządu (województwa, powiaty, gminy), jak i akty prawne wydawane przez organy administracji rządowej poszczególnych szczebli, obowiązujące na obszarze danej jednostki terytorialnej.

Na szczeblu województwa akty prawa miejscowego stanowi — jako organ samorządu — **sejmik województwa**, jako organ administracji rządowej zaś — **wojewoda** (na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie).

Akty te są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym, wydawanym przez wojewodę.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego

Akty prawne organów terenowych c.d.

Akty prawa miejscowego stanowione przez **powiat** (np. **uchwały** rady powiatu) są ogłaszane również w wojewódzkim dzienniku urzędowym, chyba że przewidziano dla nich inny tryb publikacji (np. w środkach masowego przekazu, w drodze obwieszczeń lub w sposób zwyczajowo przyjęty na danym terenie).

Przepisami gminnymi są nazywane przepisy stanowione przez organy gminy, mające moc obowiązującą na jej terenie.

Najczęściej przepisy te stanowi rada gminy w formie **uchwały**.

Ponadto organy gminy wydawać mogą przepisy porządkowe w formie **zarządzenia**.

Źródła prawa o charakterze wewnętrznym

Jako źródła prawa o charakterze wewnętrznym Konstytucja wymienia uchwały Rady Ministrów, zarządzenia Prezesa Rady Ministrów oraz ministrów.

Akty te obowiązują tylko jednostki organizacyjne podlegające organowi wydającemu te akty.

☐ Uchwały Rady Ministrów

Uchwały rządu mogą mieć charakter normatywny (gdy zawierają normy prawne) i są wtedy źródłami prawa.

Część uchwał Rady Ministrów dotyczy jednak spraw indywidualno-konkretnych. Uchwały takie nie są źródłami prawa, lecz aktami administracyjnymi.

Uchwały Rady Ministrów są wydawane bez wyraźnego upoważnienia ustawowego, na podstawie ogólnych kompetencji Rady Ministrów określonych Konstytucją i ustawami.

Źródła prawa o charakterze wewnętrznym

□ Zarządzenia

Podobnie jak rozporządzenia są wydawane wyłącznie na podstawie ustaw i w celu ich wykonania. Podobnie jak uchwały zarządzenia nie zawsze są aktami normatywnymi, nie zawsze bowiem zawierają w swej treści normy prawne. Jeżeli norm nie zawierają, są aktami o charakterze indywidualno-konkretnym, noszącymi nazwę aktów administracyjnych.

Przykładem aktu administracyjnego może być zarządzenie właściwego ministra o utworzeniu bądź likwidacji konkretnego przedsiębiorstwa państwowego.

Zarządzenia — w odróżnieniu od uchwał — pochodzą od organów jednoosobowych. Od rozporządzeń różni je to, że nie są źródłami powszechnie obowiązującego prawa oraz to, że w porównaniu z rozporządzeniami zwykle dotyczą spraw mniejszej wagi bądź spraw o węższym zakresie.

Nie mogą one stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych oraz Innych podmiotów.

Zasada praworządności

Praworządność polega na ścisłym stosowaniu prawa przez wszystkie organy państwowe, samorządowe, urzędy, instytucje oraz na przestrzeganiu prawa przez inne podmioty (m.in. obywateli, osoby prawne).

Prawo musi przy tym regulować podstawowe stosunki społeczne i traktować wszystkich równo.

Z definicji praworządności wynika, że ma ona jak gdyby dwie strony: formalną i materialną.

Praworządność formalna oznacza obowiązek stosowania prawa przez wszystkie organy państwowe, dla których prawo powinno stanowić podstawę działalności. Polega ona również na obowiązku przestrzegania prawa przez obywateli, spółki, przedsiębiorstwa i inne podmioty prawa. W państwie praworządnym obywatel wie, że przysługujące mu prawa będą respektowane nie tylko przez organy państwa, lecz również przez inne podmioty, co umacnia jego zaufanie do istniejącego porządku i przeciwdziała lekceważeniu przepisów.

Zasada praworządności

Praworządność materialna oznacza zagwarantowanie przez prawo równości wszystkich obywateli wobec prawa, a także zapewnienie, że podstawowe stosunki społeczne są normowane przepisami.

W szczególności prawo musi zabezpieczać podstawowe prawa człowieka i obywatela.

Należy podkreślić zwłaszcza to, że praworządność zakłada niedopuszczalność nie tylko postępowania niezgodnego z obowiązującymi przepisami, lecz również stosowania prawa w sposób wybiórczy, z pominięciem niektórych norm bądź w sposób preferujący jedne osoby lub dyskryminujący inne.

Zasada praworządności

W Polsce działa wiele organów, których zadaniem jest **czuwanie nad przestrzeganiem praworządności**.

Organami takimi są: Trybunał Konstytucyjny, sądy, prokuratura, Najwyższa Izba Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich.

Specyficznym instrumentem prawnym zmierzającym do zapewnienia praworządności jest **tworzenie określonych procedur postępowania**, np. postępowania administracyjnego lub postępowania przed sądami (w sprawach cywilnych, gospodarczych, karnych).

Istnienie takich procedur zapewnia obywatelom w stosunkach z administracją (instytucjami, urzędami) poszanowanie ich praw, załatwienie spraw w określonych terminach, we właściwym trybie, zawiadomienie o zapadłych decyzjach, możliwość weryfikacji decyzji przez wniesienie środka odwoławczego itp.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

❖ Zasada niezawisłości

Niezależność sądów polega na pełnej samodzielności organizacyjnej sądownictwa, wyrażającej się w samodzielności jego struktur.

Sądy, jako władza odrębna w systemie podziału władzy, nie podlegają ani władzy ustawodawczej, ani władzy wykonawczej w zakresie orzekania. Władze te nie mogą zatem kontrolować orzeczeń sądów, a zmiana tych orzeczeń może odbywać się tylko w drodze kontroli instancyjnej, czyli w drodze apelacji lub kasacji realizowanej przez sądy. Parlament może tylko określać ustrój, organizację i działalność sądów, ale tylko w ramach realizacji funkcji ustawodawczej, przesadzając także o tym, jaki czyn jest zakazany i jaką karą jest zagrożony.

Ze wszystkich pracowników aparatu państwowego atrybut niezawisłości przysługuje wyłącznie sędziom, którzy w zakresie orzekania podlegają tylko Konstytucji i ustawom.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

Zasada niezawisłości c.d.

Niezawisłość sędziów oznacza niedopuszczalność jakichkolwiek nacisków na sędziego z zewnątrz, a także wydawanie orzeczeń na podstawie prawa, zgromadzonych dowodów i zgodnie z sumieniem.

Istotną sprawą jest zapewnienie niezawisłości sędziego, czemu służą gwarancje natury **materialnej** i **formalnej**.

Te pierwsze obejmują cechy osobowości sędziego, jego poziom moralny, kulturę polityczną i prawną społeczeństwa, a w pierwszym rzędzie czynników stojących u władzy.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

Zasada niezawisłości c.d.

Gwarancje natury **formalnej** są bardziej wymierne i rozbudowane. Do najważniejszych zaliczyć należy:

- 1) sposób powoływania polegający na powoływaniu sędziów przez Prezydenta na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa na czas nieokreślony;
- 2) zasada nieusuwalności – w świetle Konstytucji stanowisko sędziego może być opróżnione w przypadku:
 - a) złożenia sędziego z urzędu lub zawieszenia go w czynnościach, co może nastąpić tylko na podstawie orzeczenia sądu,
 - b) przeniesienia sędziego w stan spoczynku wskutek choroby lub utraty sił,
 - c) osiągnięcia wieku emerytalnego;

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

Zasada niezawisłości c.d.

- 3) Konstytucja przyjmuje zasadę nieprzenoszenia sędziego z wyjątkiem dwu przypadków, pierwszy – gdy jest to konsekwencją zmian organizacyjnych w sądownictwie, drugi – gdy nastąpiła zmiana ustroju sądów lub zmiana granic okręgów sądowych, sędzia jednak sam wyraża na to zgodę;
- 4) kolejną gwarancją jest immunitet sędziowski, który wymaga zgody sądu na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej lub na pozbawienie go wolności;
- 5) Konstytucja gwarantuje sędziemu odpowiednią sytuację materialną, stosowną do godności urzędu i zakresu obowiązków;
- 6) obowiązuje niepołączalność stanowiska sędziego ze sprawowaniem mandatu posła i senatora, ale także i zatrudnienia w aparacie władzy wykonawczej;
- 7) zasada apolityczności sędziów i związany z tym zakaz należenia do partii, związku zawodowego czy też prowadzenia działalności publicznej niedającej się pogodzić z zasadą niezawisłości.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

❖ Zasada instancyjności

Konstytucja wprowadza wymóg, by postępowanie sądowe było co najmniej dwuinstancyjne.

Ma to na celu usunięcie błędów, pomyłek bądź uchybień popełnionych w pierwszej instancji. Jest to zatem prawnie przewidziana forma korygowania rozstrzygnięć budzących zastrzeżenia.

Dlatego też i w katalogu praw jednostki znalazł się art. 73 przyznający każdej ze stron prawo zaskarżania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji.

Środkiem odwoławczym od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji jest apelacja, a od orzeczeń sądu drugiej instancji kasacja. Jest ona środkiem zaskarżenia przysługującym stronom i prowadzi ona do utrzymania orzeczenia lub jego uchylenia i przekazania sprawy do ponownego rozpatrzenia.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

❖ Zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości

Ustawa o ustroju sądów powszechnych przewiduje udział **ławników** w rozpoznawaniu i rozstrzyganiu spraw. Oznacza to, że w pierwszej instancji wymiar sprawiedliwości jest sprawowany nie tylko przez sędziów zawodowych, ale że zakłada się także udział w tych działaniach czynnika obywatelskiego (w składzie sędzia zawodowy + dwóch ławników).

W ten sposób realizowana jest w działalności sądów także **zasada kolegialności**, bowiem ławnicy mają w toku wykonywania swych czynności równe prawa z sędzią zawodowym, poza prowadzeniem rozprawy.

Ławników wybierają rady gmin na 4-letnią kadencję. Kandydatów zgłaszają organizacje i stowarzyszenia, związki zawodowe, a także grupa 25 obywateli zamieszkałych na terenie działania danej rady. Udział ławników nie został przewidziany w sądach drugiej instancji, gdyż rozstrzygane są tam zagadnienia prawne a nie merytoryczne.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

❖ Zasada jednolitości sądów

Zasada ta znajduje swój wyraz w art. 174 Konstytucji, który stanowi, że wszystkie wyroki wydawane są przez sądy w imieniu Rzeczypospolitej.

W całym państwie obowiązuje przy tym jednolita struktura sądów, organy te działają na podstawie jednolitego prawa, prowadzą postępowanie w trybie jednolitym przewidzianym przez prawo.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

❖ Zasada prawa do sprawiedliwego sądu

Konstytucja w art. 45 przyznaje każdemu prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

❖ Zasada jawności postępowania

Z art. 45 konstytucji wynika, że postępowanie sądowe winno być oparte na zasadzie jawności. Przy czym zasada ta dotyczy „jawnego rozpatrzenia sprawy”.

Wyjątki od niej mogą być podyktowane wyłącznie względami na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny, a także ochronę życia prywatnego stron.

Jednakże ogłoszenie wyroku musi zawsze mieć charakter publiczny.

Stosowanie jawności rozprawy jest przejawem realizacji innej ważnej zasady ustrojowej, czyli jawności życia publicznego, zabezpiecza prawo oskarżonego do obrony, zasady kontradyktoryjności, a także urzeczywistnienia kontroli społecznej. Stosowanie tej zasady ma także znaczenie dla sądu, utrudnia bowiem wywieranie nacisku na sędziego, a wymiar sprawiedliwości odbywa się pod kontrolą opinii publicznej.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

❖ **Zasada prawa do obrony**

Oznacza ona prawo każdego, przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, do obrony na wszystkich etapach tego postępowania.

Obejmuje ono prawo posiadania obrońcy z wyboru lub z urzędu i jest gwarantowane na wszystkich kolejnych etapach postępowania karnego (przygotowawczego, sądowego i wykonawczego).

Zasada ta polega także na zapewnieniu osobistej obrony przez podejrzanego, oskarżonego czy skazanego, który może podejmować różne czynności procesowe w ramach przewidzianych dla stron uprawnień.

Istotne wzmocnienie prawa do obrony stanowi **zasada domniemania niewinności oskarżonego**, co oznacza zwolnienie oskarżonego z obowiązku dostarczania dowodów w swej sprawie, zagwarantowanie prawa odmowy zeznań i składania wyjaśnień.

Skazany zaś ma prawo odwołania się od wyroku.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

❖ Zasada domniemania niewinności

W art. 42 ust. 3 Konstytucja stanowi, iż „każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu”.

Ma ona bardzo istotne znaczenie, bowiem wynika z niej, że istnieje obowiązek udowodnienia oskarżonemu winy, co zwalnia go z potrzeby udowadniania swej niewinności.

Z zasadą tą wiąże się **zasada *in dubio pro reo***, z której wynika obowiązek tłumaczenia niewyjaśnionych okoliczności na korzyść oskarżonego.

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP

❖ Zasada „nie ma przestępstwa bez ustawy”

Zgodnie z tą zasadą wyrażoną w art. 42 ust.1 odpowiedzialności karnej podlega tylko ten, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Wynika z niej zakaz pociągania do odpowiedzialności za czyn, jeśli w czasie jego popełnienia nie był on zakazany pod groźbą kary. Zasada ta oznacza także, że orzeczona kara za czyn nie może być surowsza od kary przewidzianej w ustawie.

Przewidziany w art. 42 wyjątek od tej zasady określony jest w ust.1, który stanowi, że omawiana zasada nie stoi na przeszkodzie skazania za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w rozumieniu prawa międzynarodowego.

Bibliografia

- Lewandowski J., *Elementy prawa*, Warszawa 2011.
- Skrzydło W., *Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 roku*, Kraków 2004.